

UZZIŅAI

Pasaulē labu laiku runā ne tikai par pandēmiju, bet arī par infodēmiju, ar to apzīmējot nepatiesas informācijas plūsmu, kas tiek izplatīta par vīrusu "Covid-19". Šo jēdzienu lieto Pasaules Veselības organizācijas ģenerāldirektors, sakot: "Mēs cīnāmies ne tikai pret epidēmiju, mēs cīnāmies pret info-

dēmiju."

Infodēmija plaši zeļ arī Latvijā, un tā sokas. Piemērs ir fakts, ka Daugavpils slimnīcā vien 10 procenti mediķu gatavi vakcinēties pret "Covid-19". Slimnīcas vadītājs atzinis, ka liela darbinieku daļa tic dezinformācijai par vakcīnām, kas tiek izplatīta sociālajos tīklos un medijos.

Īsts vai viltus eksperts

Viltus ziņu veidotāji bieži mēdz atsaukties uz it kā ekspertiem, cenšoties padarīt vēsti vairāk ticamu. Šādi ir iekrituši pat pasaules līmeņa mediji, tāpēc vienmēr svarīgi pārbaudīt, vai mīnētie eksperti ir tiešām reālas personas.

Baltijas Mediju izcilības centra konsultante mediju pratības jautājumos Solvita Denisa – Liepniece norāda, ja lasāt, ka to vai citu pierādījuši Jeilas vai Stenfordas universitātes pētnieki, bet nav norādīti uzvārdi, nav redzamas atsauces uz publikācijām, netiek citēti autori - ir vērts apšaubīt šādas informācijas au-

tentiskumu: "Arī zināmiem ārstiem un pat dzejniekiem tiek pie rakstīti vārdi, kurus viņi nav teikuši, taču vēstījuma cirkulācija, kuras pamatā ir autoritāte, var turpināties ilgi." Tāpēc viņa aicina novērtēt ziņas patiesumu, atbildot uz vienkāršiem jautājumiem:

- kas to saka;
- vai norādīti vārdi un uzvārdi;
- vai dota atsauce uz pētījumu;
- vai viegli atrast pētījumu, vai ir citas atsauces uz to;
- vai dota atsauce uz oriģinālu, ja tas ir tulkojums;
- kādi mediji raksta par to;
- vai virsrakstā teiktais ir saistīts ar rakstu/ citātiem.

Par trejgalvi pūķi

Dezinformācija internetā ir nozīmīga problēma, jo ietekmē sabiedrības uzskatus, mazina publisko diskusiju nozīmi un noved pie cilvēku reālas rīcības manipulētājiem izdevīgā virzienā.

Dezinformācijas izplatīšana ļoti liela nozīme ir viltus profiliem, *troļļiem*, uz kuru aktivitātēm uzķeras cilvēki, daloties ar viltus ziņām, tādējādi piešķirot tām leģitimitāti.

Pret šiem viltus profiliem aktīvi cīnās arī sociālo tīklu uzturētāji, un, piemēram, Facebook publiskojis informāciju, ka pusgada laikā dzēsti vairāk nekā trīs miljardi viltus profilu. Lī-

dzīgi rīkojas arī *Twitter*, kur kopš pandēmijas sākuma pārbaudīti vairāk nekā 3,4 miljoni aizdomīgu kontu, kas vērsti uz diskusijām par koronavīrusu.

Te tikai viens piemērs par viltus kontiem. Kad Egilu Levitu ievēlēja par Valsts prezidentu, daudzi steigās piesekoties viņa *Twitter* kontam un secināja, ka to ir veseli seši. Izrādījās, neviens no šiem kontiem nav īsts.

Bet ar viltus kontiem ir kā pasakā par trejgalvi pūķi, kuram, nocērtot vienu galvu, trīs izaug vietā. Tāpēc ikvienam jāizglītojas, lai iemācītos pareizi vērtēt informāciju. Viena no Latvijas sabiedrības problēmām ir pārlieku lieli centieni iegūt uzmanību sociālajos tīklos, audzējot sekotāju un draugu skaitu savos profilos, tā zaudējot piesardzību un palielinot risku tikt ietekmētiem ar viltus ziņu palīdzību.

Tāpēc vienmēr vērts noskaidrot, vai *draugos* aicina īsts cilvēks, tāpat vērts pievērst uzmanību, kurš dalījies ar viltus ziņu vai rakstījis kādu naidīgu, maldinošu, aizskarošu komentā-

ru. Sākt kaut ar vienkāršu pārbaudi, paskatīties, kad profils izveidots vai kāds portrets ielikts, vai vienkārši kāds neizsakošs attēls. Ja ievietots portrets, ar attēlu meklētāju palīdzību tīmeklī var pārbaudīt, vai tas nav paņemts no kāda cita interneta profila, lapas. Uzskatāms apliecinājums konta neīstumam, iespējams, ir tas, ka cilvēks nav publicējis nevienu savu foto, tam nav daudz draugu un visas pārpublicētās ziņas saistās tikai ar dezinformāciju. Iespēju pārbaudīt ir daudz, jābūt tikai vēlmei to darīt.

Protams, cīņa ar viltus ziņām nav un nebūs viegla, tajā laikā nevar prognozēt uzvarētāju, jo dezinformācija internetā izpaužas dažādās, nepārtraukti mainīgās formās. Viens no nākotnes draudiem ir *deepfake* jeb datorģenerēti audiovizuālie materiāli, kuros redzami nereāli notikumi. Ar mašīnmācīšanās un mākslīgā intelekta tehnoloģijām jau tagad iespējams izveidot pārliecinošas datortulkošanas, kas, iespējams, kļūs par nākamās paaudzes viltus ziņām.

Latvijas iedzīvotāju interese par medijpratību palielinās, salīdzinot 2020.gadu ar 2017. gadu, tā augusi par 23%. Sabiedrībā vairojas bažas jeb pašvērtējums par spēju atpazīt uzticamu informāciju no maldinošas: 18% aptaujāto (+7% salīdzinājumā ar 2017. gadu) iedzīvotāju savas spējas atpazīt uzticamu informāciju no maldinošas vērtē kritiski, norādot, ka pietrūkst kompetences šajā jautājumā;

- 29% aptaujāto (+7% salīdzinājumā ar 2017. gadu) ir saskārušies ar negatīvu pieredzi mediju izmantošanā; par to, ka noticējuši nepatiesai informācijai, saprotot tikai vēlāk;
- 23% (-17% salīdzinājuma ar 2017.gadu) atzīst, ka spēj atpazīt, kura informācija medijos ir uzticama, kura tendencioza vai safabricēta.

Avots: Kultūras ministrijas un tirgus un sociālo pētījumu aģentūras "Latvijas Fakti" pētījums

Ar komunikēšanu vien kovīdu neaizdzīsi

Dezinformācija "Covid-19" laikā sit īpaši augstu, līdz šim neredzētu vilni. Tā aģentūrai LETA norādījis ārlietu eksperts un Vidzemes Augstskolas lektors JĀNIS KAPUSTĀNS, to apliecinot arī sarunā ar "Druvu".

- Vai šī plašā dezinformācija ir ārvalstu inspirēta vai top tepat uz vietas, Latvijā?

- Dezinformācija, viltus ziņas no Krievijas joprojām pastāv, bet šobrīd lielu daļu rada mūsu tautieši. "Covid-19" laiks atrāvis slūžas neapmierinātājiem. Ir plaši ierobežojumi, daudzi palikuši bez darba, tāpēc gribas kaut kā izgāzt dusmas, un tajā brīdī cilvēki ir ļoti atvērti viltus ziņām. Un te nav runa par dažiem, ļoti daudzi nekritiski notic informācijai, kas galīgi aplama, lai pēc tam ar vieglu roku dalītos feisbukā. Atliek kādam radīt viltus ziņu, un tā ļoti ātri masveidā tiek pārsūtīta. Notiekošais feisbukā uzskatāmi parāda, ka viltus ziņas vai puspatiesības pārsteidzoši viegli spējušas ietekmēt daudzus cilvēkus Latvijā.

Taču, lai tas gan ir neliels mīnējums, tā nav tikai Latvijas problēma, tas notiek visā pasaulē, ka cilvēki, nonākot krīzes situācijā, šādi izgāz dusmas. Ko mēs

varam pārnest cilvēkiem, ja redzam, ka Amerikā viens no viltus ziņu radītājiem ir pats valsts prezidents, kurš sociālajos tīklos un publiskās uzrunās pauž klaju dezinformāciju!

- Varbūt valdības neprecīzā komunikācija ir viens no iemesliem, kāpēc tik daudz šo viltus ziņu, negatīvo komentāru?

- Varētu piekrist, bet, no otras puses, nav laikam simtprocentīgi iespējams komunicēt visu vēlmiem atbilstoši un pilnīgi visiem saprotami. Ir jau viegli visu kritizēt, teikt, šī ir slikta valdība, bet, ja nomainām valdību, ieliekam citus – vai pandēmija beigsies? Nebeigsies! Problēmas būs visas tās pašas.

Var jau vēlēties, lai mēs labāk komunicētu, bet situācija nav tik vienoziģīga. Ar komunikēšanu vien kovīdu neaizdzīsi.

Jā, daļai cilvēku ir grūti, bet, izplatot viltus ziņas, dezinformāciju, situācija neuzlabosies, iespējams, būs tikai vēl smagāk, un redzam, ka arī citviet Eiropā ierobežojumi tiek saglabāti vai tiek pieņemti pat stingrāki.

Nekad nebūs tā, ka valsts visu simtprocentīgi var noregulēt. Ja sabiedrība pati nesapratīs, situācija neuzlabosies. Arī ar komandantstundu visus neierobežot, būs tie, kuri pārkāps, bet visus nenokļūns un nesodīs.

- Vai cilvēkiem trūkst kritiskās domāšanas, viņi pat necenšas iedziļināties, vai informācijā, ar kuru viņi bez apdomāšanās dalās, ir grauds patiesības?

- Te, iespējams, nav runa par

kritisko domāšanu, bet cilvēki pieraduši dzīvot brīvā valstī, viņiem liekas, ka viss pienākas, pašiem neko nedodot pretī. Tiklīdz tā nenotiek, tā – viss ir slikti. Vērts atcerēties, ka viskaļāk par dīkstāves pabalstu trūkumu blāva tie, kuri nodokļus nemaksā.

Varbūt neiedziļināšanās ir labas dzīves dēļ, cilvēki iedomājušies, ka demokrātija ir visatļautība un, tiklīdz kaut kas nav pa prātam, var lamāt visu un visus.

- Savu artavu dezinformācijas ugunskurā piemēram arī sabiedrībā zināmi cilvēki, un teiktajā aģentūrai LETA esat minējis Saeimas deputātu Aldi Gobzemu, komentētāju, kas sevi dēvē par "žurnālistu", Sandri Toču, Latvijas Ārsts biedrības valdes locekli Pēteri Apini.

- Jā, vērojama tendence, ka viltus ziņas vai puspatiesības pauž cilvēki, kas sabiedrībā pozicionē sevi kā ekspertus. Manuprāt, viņi tā rīkojas apzināti, lai celtu savu popularitāti. Teiksim, Apinis vienmēr centies strādāt mediju telpā, taču netika ievēlēts Rīgas domē un, iespējams, šādi vēlas gūt popularitāti. Nevarētu teikt, ka viņš nav zinošs medicīnas jomā, tomēr sniegtā informācija nav līdz galam korekta, ārsts Apinis neiedziļinās būtībā, nav lasījis jaunākos pētījumus, taču viedokli gatavs vienmēr paust. Tas liecina, ka tā ir apzināta rīcība un ka viņš darbojas kā politiķis, nevis kā speciālists.

Līdzīgi ar Gobzemu, kurš ir jurists, bet juristi taču balstās tikai un vienīgi uz argumentiem, cenšoties lieku vārdu neteikt.

Taču tagad redzam, ka no jurista vairs nav nekā, viņš runā absolūtas blēņas, speciāli strādājot pūļa virzienā, lai gūtu popularitāti, krātu politisko kapitālu.

- Iespējams, plašā dezinformācija arī rada neuzticēšanos vakcinācijai. Samērā daudzi negrasās to darīt, bet tas var novest pie tā, ka ierobežojumi vēl ilgi netiks atcelti.

-Turklāt būtisks ir jautājums par ārstniecības un aprūpes darbiniekiem, no kuriem daļa ir ciešā saskarsmē ar "Covid-19" pozitīviem cilvēkiem. Atsevišķas personas, kas strādā veselības aprūpes jomā, nevēlas saņemt vakcīnu pret "Covid-19", īpaši Daugavpilī, un tas raisa jautājumus, kādā informācijas laukā šie cilvēki dzīvo.

Man pretošanos vakcinēšanai ir grūti saprast. Cilvēki taču vakcinējas, piemēram, pret ērcu encefalītu, jo zina, ka inficētu ērcu Latvijā netrūkst un nevakcinēšanos varētu uzskatīt zināmā mērā par muļķību. Man tuviem cilvēkiem pēdējos gados vairākkārtīgi piesūkušās ērces. Tāpēc - sapotēties un dzīvo mierīgi!

Vakcinēšana pret "Covid-19" tiešām būs liels izaicinājums, tomēr pozitīvi vērtējams tas, ka vairāki mediķi ar savu piemēru rāda un aicina cilvēkus iziet vakcinācijas kursu. Tas gan nemazina daudzu cilvēku neticību un šaubas, taču svarīgākais būtu panākt, ka vismaz puse Latvijas iedzīvotāju vakcinējas, tādējādi palīdzot ierobežot pandēmiju.

- Cilvēkiem acimredzot būtu tomēr rūpīgāk jāizvērtē lasītās

informācijas patiesība un vēl rūpīgāk jāizvērtē, ar ko viņi dalās sociālajos tīklos.

- Tieši tā, tam vajadzētu pievērst īpašu uzmanību, bet vispirms jau laikam jābūt vēlmei izprast, vai raksts ir patiesi vai tomēr viltus ziņa. Un, redzot viltus ziņu, ar to nevajadzētu dalīties, bet norādīt uz nepatiesību. Protams, tā rīkojoties vai publicējot vakcinēšanos atbalstošus rakstus, jābūt gataviem, ka sekos uzbrukumi nelabvēlīgu komentāru veidā, ko bieži vien paudīs viltus profili. To esmu izbaudījis arī pats. Kad rakstu par dezinformāciju ieliku savā feisbuka profilā, uzreiz uzradās kāds, manuprāt, viltus konta komentētājs, kurš mani sāka *apstrādāt*, norādot, ka esmu Sorosa stipendiāts, ka par publikāciju saņemu naudu. Un redzam, ka šie komentāri ir visiem rakstiem, kas pauž patiesu informāciju par "Covid-19", atbalstu masku nēsāšanai, vakcinācijai, un dažbrīd šie cilvēki tiek briesmīgi nogānīti, viņiem velti pat klaji personiski aizskārumi. Par laimi, notiek arī pretējā tendence, arvien aktīvāk ļaudis gata- vi dalīties ar pozitīvo informāciju. □

Lappusi sagatavojis
JĀNIS GABRĀNS

Projektu finansē
Mediju atbalsta fonds
no Latvijas valsts
budžeta līdzekļiem

MAF
Mediju atbalsta fonds